

Yunus ÖZGER

Prof. Dr., Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı
Yozgat /Türkiye

Prof. Dr., Bozok University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Department of
Contemporary History

eposta: yunusozger@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-2830-9515>

RorID: <https://ror.org/04qvdf239>

Atf/citation: Özger, Yunus. 2023. 1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim
Stratejileri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 214-228.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1190573>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	17.10.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	14.11.2022
Yayın Tarihi/Published:	20.03.2023

1901 DEPREMİNDE ERZURUM VALİSİ NAZIM BEY'İN AFET YÖNETİM STRATEJİLERİ

ÖZ

Bir deprem bölgesi olan Erzurum, geçmişten günümüze pek çok yer sarsıntısına şahit oldu. Bunlardan bazıları hafif atlatılırken bazıları ise afetten felakete dönüştü. Bu makalede 8 Kasım 1901 tarihinde Erzurum'da meydana gelen deprem konusu ele alındı. Depremi merkez üssü, afetin boyutu, artçı sarsıntılar, halk arasında yaşanan korkular ile panik ve bunlardan kaynaklı krizin yönetim biçimi incelendi. Depremi şehrin sosyoekonomik yapısına etkisi ele alındı. Afet yönetimi ilkeleri ve teorilerinden bahsedilerek, söz konusu deprem örneğinde, teorinin pratiğe dönüşüm aşamaları üzerinde duruldu. Bu bağlamda Erzurum Valisi Nazım Bey'in edindiği tecrübeler ışığında afeti yönetme stratejileri değerlendirildi. Deprem anı ve sonrasında yaptığı faaliyetler, karar verme, yönetim ve ekonomik temelli teoriler çerçevesinde değerlendirildi. Depremzedelerin zor koşullar altında hayata tutunma çabaları hakkında bilgi verildi. Depremi eğitim, sağlık, mali ve askeri alanlara verdiği zararların boyutları ortaya konuldu. Devletin iyileştirme politikaları, felaketzedelere verdiği ekonomik destekler ile felaket sonrası hasar tespit çalışmaları, yardımların organizesi, imar ve inşaa faaliyetlerinin durumu incelendi. Vali Nazım Bey'in kaynak tahsis yöntemleri değerlendirildi. Erzurum hapishanesinde çıkan kargaşanın yatıştırılma biçimi ve bu süreçte toplumsal barışın sürekliliği için alınan önlemler üzerinde duruldu. Gerek yardımların dağıtımı, gerek onarım ve inşaa süreçlerinde toplumsal sınıfların beklentileri dikkate alınarak yapılan uygulamalara değinildi. Depremde yararlılık gösterenlere verilen ödüller hakkında bilgi verildi. Nazım Bey, genel olarak bakıldığında afet anı ve sonrası süreçte afet ve kriz yönetiminde büyük bir başarı gösterdi. Daha çok günümüzde dikkat çekilen afet öncesi hazırlık aşamasına dair herhangi bir çalışması tespit edilemedi. Komutayı ele alışı, halkla

1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim Stratejileri doğrudan temas ve iletişimi, ilk yardım faaliyetleri, organizeli çalışma prensipleri onu afet yönetiminde başarılı kılan icraatlardı.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Afet, Erzurum Valisi Nazım Bey, Afet Yönetimi, Afet Teorileri

DISASTER MANAGEMENT STRATEGIES OF ERZURUM GOVERNOR NAZIM BEY IN THE 1901 EARTHQUAKE

ABSTRACT

Erzurum, which is an earthquake zone, has witnessed many earthquakes from past to present. Some of them were mildly circumvented, while others turned from natural disaster to catastrophe. In this article, the earthquake that took place in Erzurum on 8 November 1901 was evaluated. The epicenter of the earthquake, the extent of the disaster, aftershocks, fears among the people and panic and the management of the crisis arising from them were examined. The effect of the earthquake on the socio-economic structure of the city was discussed. The disaster management principles and theories were mentioned, and the stages of transforming the theory into practice during the earthquake were emphasized. In this context, the disaster management strategies were evaluated in the light of the previous experiences of Erzurum Governor Nazım Bey. His activities during and after the earthquake were evaluated within the framework of decision-making, management and economic-based theories. Information was given about the earthquake victims' struggle to hold on to life under difficult conditions. The extent of the damage caused by the earthquake to the services of education, health, financial and military was revealed. The state's recovery policies, economic support to the victims of disaster, the post-disaster damage assessment studies, aid organization, zoning and construction activities were examined. Governor Nazım Bey's resource allocation methods were evaluated. The way in which the turmoil in Erzurum prison was settled and the measures taken for the continuity of social peace in this process were emphasized. The applications made by taking into account the expectations of social classes in the distribution of aid, repair and construction processes were mentioned. Information was given about the awards given to those who showed usefulness in the earthquake. In general, Nazım Bey showed great success in disaster and crisis management during and after the disaster. No studies on the pre-disaster preparedness phase, which is more noticeable today, could not be identified. His handling of command, direct contact and communication with the public, first aid activities, and organized working principles were the actions that made him successful in disaster management.

Keywords: Earthquake, Disaster, Erzurum Governor Nazım Bey, Disaster Management, Disaster Theories

Yunus Özger

Giriş

Geçmişten günümüze yerküreyi tehdit eden en önemli doğal afetlerden biri depremlerdir. Gelişen teknolojilere rağmen, hâlâ yer ve zamanının öngörülememesi, risk ve korkuların temel kaynağıdır. Deprem, her an yaşanması muhtemel bir gerçek olarak kabul edilmektedir. Önceden tahmin etmek mümkün olmadığı gibi engellemek de imkânsızdır. Önemli olan depremlerin felakete dönüşmemesi için yapı inşa teknolojilerindeki etkin dönüşümü yakalayabilmektir. Günümüzde fay hatlarını tespit etmek, bu hatlar üzerine bina yapımından kaçınmak, yapıları depreme dayanıklı biçimde inşa etmek, deprem öncesi alınabilecek önemli tedbirlerdir. Deprem anında ve sonrasında yapılacaklar ise bireysel olduğu kadar yönetsel açıdan alınacak önlemlerle ilişkilidir. Şehrin mülki amirlerinin afet sonrası süreci yönetme stratejileri, afetin felakete dönüşmemesine yönelik alacağı tedbirler, teorik olarak afet ve kriz yönetimi bağlamında ele alınmaktadır.

Afet yönetimi, meydana gelen bir afetin muhtelif safhalarına ilişkin üretilen politika, alınan idari kararlar ve yapılan icraatların bütünü olarak tanımlanır. İnsanlara verebileceği zararı minimize etmek için alınması gereken önleyici ve koruyucu tedbirleri kapsar (Tyagi 2010:11). Olay komuta sistemi, afet yönetiminin temel prensiplerinin başında gelir. Kapsamlı acil durum yönetimi bu aşamada önem arz eder. Yapılacak operasyonların bütünlükte gerçekleşmesi beklenir. Afet yönetimi, olay öncesi dönem, olay esnası ve sonrası olmak üzere üç önemli aşamaya ayrılır (Kyoo-Man Ha 2020:403). Birbiriyle paralel çalışan bu dizinin ilk safhasını teşkil eden afet öncesi dönem, hazırlıklı olma evresidir. Bu aşamada, imkân dâhilinde tahmin ve uyarı sistemleri oluşturulması beklenir. Afet anı ve sonrasında ise tahliye, arama kurtarma, yardım, yeniden imar, inşa ve rehabilitasyon süreçleri bulunur (Tyagi 2010:11).

Afet ve kriz, sosyal, ekonomik ve politik açıdan değerlendirilmesi gerekli çok yönlü fenomenler olarak kabul görür. Teorik olarak birkaç kategoride incelenir. Karar teorisi, bunlardan ilkidir. Felaket ardından yaşanabilecek sosyal ve ekonomik sorunları akılcı yaklaşım politikaları ile idare etmeyi önerir. Yöneticilerin felaket anında verebileceği tepkiler üzerinde durur. Diğer yandan standart müdahale yöntemlerinin bilinmesini gerekli kılar. Yönetim teorileri ise liderlik, yönetim ve etik sorumlulukları önceler. Ekonomik teoriler, kaynak tahsisi ve ekonomik etki sistemlerini öne çıkarır. Felaketi yönetme süreci için ortaya atılan sosyal teoriler ise sosyal yapı ve kritiği ele alır (Sementelli 2007: 499, 506).

8 Kasım 1901 Erzurum depreminin yol açtığı sosyo-ekonomik etkiler ve olay esnasında Erzurum Valisi olan Nazım Bey'in risk yönetim stratejileri, yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan afet yönetimi teorileri bağlamında değerlendirilecektir. Bunun için ilk olarak depremin merkez üssü ve boyutu konusu ele alınacak, ardından hasar tespit çalışmaları ve onarım faaliyetleri süreci incelenecektir.

Afetin Merkezi ve Boyutu

Doğu Anadolu fay hattında bulunan Erzurum, tarih boyunca birçok depremle sarsıldı.¹ Bunlardan biri de 8 Kasım 1901 Cuma günü gerçekleşti. AFAD Deprem Dairesi Başkanlığının analiz ve tespit verilerine göre saat 10:18'de yerin 10 km derinliğinde (enlem: 40.030, boylam: 41.53) meydana gelen depremin aletsel büyüklüğü 6,1 idi (Özer ve Bayrak 2021:3).

Erzurum'dan başka yakın vilayetlerde de hissedildi. Artçı sarsıntıları uzun süre devam etti. 11 Kasım 1901 Pazartesi günü yine deprem oldu (BOA, MF.MKT: 591/15). Ertesi gece iki defa, 13 Kasım 1901 Çarşamba günü bir defa hafif şiddetli artçı oldu (BOA, BEO: 1745/130829). 18 Kasım 1901 gecesi biri şiddetli, diğerleri hafif olmak üzere altı sarsıntı oldu (BOA, BEO: 1745/130829). 20 Kasım 1901'de son yirmi dört saatte ikisi gece, birisi o günün akşamı olmak üzere üç büyük deprem meydana geldi (BOA, Y.PRK.UM:57/10). Erzurum halkı, deprem korkusunu Ocak ayı sonlarına kadar unutamadı. Nazım Bey, sarsıntıları günlük olarak İstanbul'a bildirdi (BOA, BEO:1749/131173). Artçıların bittiğini ve ahalinin işlerinin başına geçtiği haberini ancak 22 Ocak 1902'de İstanbul'a iletebildi.² Yine de tam bir sükûnet sağlanmadı. Bir süre sonra sarsıntılar tekrar etti. 7 Mart 1902'de sadece Erzurum'da değil aynı zamanda Karahisarşarki, Hamidiye, Koçhisar, Koçgiri, Alucra, Sivas, Kırşehir, Beypazarı şehirlerinde şiddetli bir deprem vuku buldu (BOA, DH.MKT:2598/123). Bölgede sarsıntılar 1903 senesinde de görüldü. 29 Nisan 1903'te Erzurum ve ilçeleriyle Ahlat kazasında yine depremler meydana geldi (BOA, YPRK.UM: 64/29).

Yaşanan bu doğal afetin neden olduğu krizin yönetiminde Erzurum Valisi Nazım Bey'e büyük sorumluluk düştü. Komuta sistemi oluşturarak olayı çözümlenmeye çalıştı. Daha önce Musul Valiliği görevini icra eden Nazım Bey, Rauf Paşa'nın hastalık gerekçesiyle görevden ayrılması üzerine 28 Eylül 1901'de Erzurum'a atanmış (BOA, İ.DH: 1388/11; BOA, BEO: 1726/129447) ve Musul-Diyarbakir yoluyla ulaşarak görevine başlamıştı (BOA, Y.PRK.UM:56/94). Vali Bey, belki daha şehri tam olarak tanıyamadan, vazifesinin yaklaşık kırkinci gününde deprem gerçeğiyle karşılaştı. Yönetici açısından dezavantaj gibi görünen bu durum, bürokratik tecrübesi ışığında alacağı kararlar ve olaya müdahale biçimleriyle avantaja dönüştürülebilme potansiyeline sahipti. Nazım Bey, 1881 yılında hariciye mektubi kaleminde başladığı bürokratik hayatında, ülkenin farklı noktalarında ve muhtelif kadrolarında görev almış, Brüksel'de tertip edilen bir toplantıya Osmanlı Devleti temsilcisi olarak katılmıştı.³ Dolayısıyla edindiği tecrübeler ve icra edeceği afet yönetim pratikleri, bu husustaki başarı düzeyini ortaya koyacaktır.

¹ Erzurum'un deprem tarihi hakkında detaylı bir çalışma için bkz. (Tozlu 2001: 93-119).

² "lehu'l-hamd hareket-i arz kesb-i sükûnet ederek herkes işiyle iştigâle başladığından..." (BOA, DH.MKT: 2578/123).

³ Nazım Bey'in geniş biyografisi için bkz. (Cevziler ve Öncü 2013: 71-88).

Yunus Özger

Erzurum Valisi Nazım Bey'in afet öncesi evrede depremle ilgili yaptığı herhangi bir çalışma tespit edilemedi. Yukarıda ifade edildiği gibi zaten Erzurum'a daha yeni atanmıştı. Dolayısıyla afet yönetiminin ilk aşamasında, afet öncesi alınması gereken tedbirler bakımından yeterlilik sağladığı söylenemez. Nazım Bey'in İstanbul'a gönderdiği telgraflardan, depremi *dünyanın her tarafında vuku bulan bir afet* olarak tanımladığı anlaşılıyor. Bu zor günlerin sabırla ve tevekkülle aşılabileceğini söyleyerek, halkı teselli ediyordu (BOA, BEO:1745/130829). Onun çabalarını daha çok afet anı ve sonrası süreçte yapılanlar olarak tasnif etmek mümkündür. Nazım Bey, afet anında komutayı ele aldı. Deprem haberini aynı gün vakit kaybetmeksizin telgrafla başkent İstanbul'a bildirmekle işe başladı. Bütüncül bir yaklaşımla hareket etti. Sadece Erzurum için değil aynı zamanda Osmanlı şehirlerinin tamamının semâvî ve arzî (gök-yer) tüm afetlerden korunması temennisinde bulundu (BOA, Y.PRK.UM: 56/130). Ardından o günün sabahı, Erzurum şehir merkezinde şiddetli bir deprem olduğunu haber verdi. İlk sarsıntıdan 25 dakika sonra hafif, 10 dakika sonra şiddetli ve birbirini takip eden hafif şiddetli depremler meydana geldiğini söyledi. Artçı sarsıntılar, telgrafın çekildiği dakikalarda da sürdü. Alaturka saat bir buçuğu beş dakika geçerken meydana gelen deprem daha şiddetli ve yıkıcı oldu. Sarsıntıların ardından hemen kriz masası oluşturan Vali Nazım Bey, evvela depremin bilançosunu çıkarmaya çalıştı. İlk belirlemelere göre bazı binalarda hasarlar olduğu, can kaybı olmadığı ancak en az on kişinin yaralandığı rapor edildi (BOA, Y.PRK.UM:56/130).

İki gün sonraki detaylı araştırmalarda ise enkaz altında kalarak hayatını kaybedenler olduğu öğrenildi. Birinci günde vuku bulan sarsıntıda 20 kişinin hayatını kaybettiği ve 4 kişinin yaralandığı anlaşıldı (BOA, BEO:1745/130829). Vefat edenlerin sayısını ihtiva eden bir defter, valilik ve Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Sadarete gönderildi.⁴ Ölenlerden 4'ü erkek, 7'si kadın ve 10'u çocuktur. Yaralıların ise 1'i erkek, 3'ü kadın ve 4'ü çocuktur.

Kurulan kriz masasıyla afet yönetimin karar verme aşamasında başarılı olan Nazım Bey, makamdan sahaya inerek sabah ve akşam⁵ mahalleleri ve askeri binaları bizzat dolaşarak depremin etkisini gözlemledi (BOA, Y.PRK.UM:56/130). Böylece krizin komuta aşamasında liderliğini hissettirdi. Yaralılara ulaştı, büyük hasar gören hapisanedeki mahkûmların durumunu tespit ettirdi. Halkın korku ve heyecanını devlet imkânlarıyla teskin etmeye çalıştı. Evleri terk ederek soğuk kış mevsiminde baraka ya da çadırlarda ikamet etmek zorunda kalan halkın, hem sağlığını hem de mal ve eşyasını korumak için tedbirler aldı (BOA, BEO:1745/130829, v.4). İstanbul ile iletişimi sürekli kılmaya çalışan Vali Bey, vilayete bağlı diğer yerleşim birimlerinden haber aldıkça başkenti bilgilendirdi. Aldığı tedbirler sonrasında halk sağlığının ve güvenliğinin sağlandığını *sıhhat-ı umûmîye ber-kemâl* cümleleriyle dile

⁴ " ve enkâz altında kalarak vefât eden ve mecrûh olan nüfusun mikdârını mübeyyen tanzîm olunan iki kıt'a cedvelin gönderildiğine..." (BOA, DH.MKT:2567/78).

⁵ "sabah ahşam bi'z-zât mahallât ve emâkin-i askeriye gezilerek..." (BOA, BEO:1745/130829, v.2).

1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim Stratejileri getirdi (BOA, BEO:1745/130829). Bir yandan ilk yardım çalışmalarını başlatırken, diğer taraftan detaylı hasar tespiti yaptırdı.

Hasar Durumu ve İlk yardım çalışmaları

Nazım Bey, afeti akılcı yaklaşımlarla yönetecek kararlar aldı. Depremin verdiği hasarın tespiti için *heyet-i keşfiye-i fennîye* adı verilen bir kurul oluşturdu.⁶ Organizasyon için heyetin teşekkülü, faaliyet alanının teknik keşif olması, Nazım Bey'in iş bölümüne ve uzmanlardan yararlanmaya dikkat ettiğini gösterir. Öte yandan depremzedelere yiyecek ve barınak yardımında bulundu. Evleri yıkılan ya da harap olanlara ilk etapta çadırlar verdi.⁷ Geçici ikamet yerleri temin etti. Bir süre depremzedelere bedava ekmek,⁸ yakacak (BOA, BEO:1752/131382), çay ve şeker dağıttı. Ancak artçı sarsıntılar ekmek dağıtımını zora soktu. 10 Kasım 1901 gecesi meydana gelen sarsıntı beş fırını birden hasara uğrattı. İlave tedbir olarak yeterli miktarda peksimet yaptırdı (BOA, BEO:1745/130829). Öte yandan yoğun kar yağışı ve Erzurum'da kış koşullarının ağırlığı, çadırları işlevsizleştiriyordu. Bu nedenle masrafları iane komisyonunca karşılanmak şartıyla, depremzedelerin bir kısmı yakın köylere yerleştirildi.⁹ Artması muhtemel çiçek ve tifo hastalıklarının yayılmasını önlemek için Doktor Şantemis tarafından kullanılan ve faydası görülen serumdan yeteri kadar gönderilmesi istendi (BOA, DH.MKT:2570/82). Ancak Dâhiliye Nezareti, herhangi bir sağlık sorunu yaşanmaması için söz konusu serumun muhtevasının Encümen-i Dâniş-i Tıbbîye tarafından incelenerek onaylanması gerektiğini bildirdi (BOA, DH.MKT:2596/28). Böylece uzman bir kurulun onayı olmaksızın kullanımına izin verilmedi.

Yukarıda sözü edilen teknik heyet, yaptığı gözlem ve inceleme sonuçlarını bir raporla resmileştirdi. Erzurum şehir merkezinde bulunan bütün cami, mescit ve medreselerin istisnasız depremden zarar gördüğünü bildirdi.¹⁰ Mevcut 41 adet caminin 17'si küçük tamiratla onarılacak durumdaydı ve bu camiler ibadete açıktı. 16 caminin büyük bir tadilat ve tamirata ihtiyacı vardı. Şayet onarım yapılmazsa ibadete açılması tehlikeli olabilirdi. 7 cami ise yeniden inşa edilecek kadar hasar görmüştü. Mescit ve medreselerin de belirli oranda

⁶ "hey'et-i keşfiyye-i fenniye tarafından verilen rapor münderâcâtına nazaran..." (BOA, DH.MKT: 2569/57).

⁷ "Erzurum'da hareket-i arzda hânelerin birçoğu münhedim ve bir takımı harâb olduğu cihetle açıkta kalan ahâliye mevcûd çadırları hükümet ma'rifetiyle muvakkaten tevzî olunarak..." (BOA, BEO:1770/132695).

⁸ "iki aydan beri muhtâcîn ve musâbîne verilmekte olan nân-ı azîz ta'yînâtının meclis-i idâre ve i'âne komisyonu kararıyla şehir-i hâl-i rûmînin birinci gününden itibâren kat' edildiğine dâir..." (BOA, DH.MKT: 2578/123).

⁹ "kesretle kar yağmakta olduğundan çadır ve barakalarda barınmak bi't-tabî' daha ziyâde müşkülleştiği gibi... ahâliden bir takımının civâr kurâyâ gitmeleri..." (BOA, DH.MKT: 2561/113).

¹⁰ "Erzurum şehrinde bulunan cevâmî' ve mesâcid ve medâris-i şerîfenin cümlesi hareket-i arz cihetiyle cüz'i ve küllî düçâr-ı hasâr olarak..." (BOA, DH. MKT: 2569/57).

Yunus Özger

hasarı vardı. Bütün bu yapıların onarılıp kullanılabilir hale gelmeleri için yaklaşık 14.000 lira kaynak tahsisine ihtiyaç duyulmaktaydı (BOA, DH.MKT:2569/57).

Günlerce süren sarsıntıdan okullar da zarar gördü. Erzurum kız ortaokulu (inas rüştiyesi) binası kullanılamaz hale geldi. Bunun için Vali Nazım Bey, talebelerin güvenliğini sağlamak için maarif müdürlüğü aracılığıyla okulları bir süreliğine tatil ettirdi. Öğrenciler de sıradan halkla beraber barakalarda ikamete başladı (BOA, MF.MKT:591/15). Eğitimin aksamaması için çözüm arandı. Nihayetinde hükümet konağı yakınında yeni bir yer bulundu. Aylık 100 kuruşa kiralandı ve çocukların eğitimlerini sürdürmeleri sağlandı (BOA, MF.MKT:617/23). Erzurum vilayetinde teftişe çıkmaları gereken idadi mektebi öğretmenleri, depremde zarar gören evlerini tamirle uğraşmaları nedeniyle, 1901 yılında olduğu gibi 1902'de de maarif müdürlüğü izniyle teftişe çıkartılmadı (BOA, MF.MKT: 600/3).

Depremde Erzurum iç kalesi de hasar gördü ve kuzeydoğu istikametindeki burç yıkıldı. Onun yakınında yer alan 9 ve 12 ve 15 cm çaplarındaki topların, yeni bir sarsıntı halinde arka duvarın yıkılarak zarar görmemesi için tedbir alındı. Bu nedenle topların, güvenli bir noktaya taşınması kararlaştırıldı. Kale kapısından dışarı çıkarılmaları, yan duvarlarının yıkılması ve tehlike saçacak boyutta olması nedeniyle mahzurlu görüldü. Sorunun çözümü için uzman yardımına başvuruldu. Dördüncü Ordu Müşirliği devreye girdi. Topların muhafazası için alay komutanları refakatinde yavaş yavaş çektiler, kalenin ortasına getirilmesi ve üzerlerine kılıflar örtülmesine karar verildi (BOA, Y.MTV:223/34). Bir süre sonra da iç kalenin yıkılan doğu tarafındaki duvarının tamiri ve yeniden inşası sağlandı. Aranılan finansal kaynak ise istihkâm amele bedeli ödeneğinden temin edildi (BOA, İ.HUS:95/32). Böylece toplar, muhtemel depremin yıkıcı etkisinden kurtarılmış oldu, iç kale de yeniden kullanıma hazır edildi.

Depremden önemli ölçüde zarar gören diğer bir kamu binası ise hükümet dairesi yakınlarında yer alan jandarma koğuşu idi. Binanın tahmini tamirat gideri 7.482 kuruş olarak hesaplanmıştı (BOA, İ.AS:45/459). Depremin zarar verdiği yerlerden biri de Erzurum Ermeni kilisesi idi. Gerekli yazışmalar yapılarak, tamirat izni istendi ve patrikhane onarım için parasal destek sağladı (BOA, İ.AZN:47/36). Hasar gören askeri hastane kullanılamaz hale geldi. Bunun için derhal 10.000 kuruşluk kereste tedarik edilip, geçici bir hastane yapılarak hastalar oraya nakledildi (BOA, BEO:1745/130829).

Zelzelede Erzurum şehir merkezi sokakları ve yolları da büyük zarar gördü. Esasında deprem öncesinde de zaten muntazam olmayan şoseler, deprem nedeniyle geçilemeyecek hale geldi. Yolların tanzimi ve genişletilmesi için çalışma başlatıldı. Halk sağlığını tehdit edici boyuttaki lağımın tamiri ve yenilenmesi ile sokakların temizlenmesi ve düzenlenmesi için harekete geçildi (BOA, İ.TNF:10/40). Erzurum valiliği, sorunun çözümü için kaynak tahsisi arayışına girdi. Amele bedellerinin önceden yapıldığı gibi iki yıl daha belediye sandığına

1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim Stratejileri

verilmesi suretiyle işlem yapılması planlandı.¹¹ Talep yazısı, ilgili kurumlarda değerlendirildi. Ardından Sultan II. Abdülhamid'in onayıyla yürürlüğe girdi (*BOA, İ.TNF:10/40*). Böylece afet yönetiminin en zor aşamalarından biri olan kaynak ayırma ve finanse etme süreci, bu aşamada başarıyla geçildi.

Depreminin en çok etkilediği mekânlardan biri, Erzurum hapisanesi oldu. Binanın bir kısmı yıkıldı diğer bölümü ise kullanılamaz durumdaydı. Bu haliyle mahkûmların ikamet etmeleri mümkün değildi (*BOA, DH.TMIK.M:114/8*). Öyle ki devam eden depremler nedeniyle mahkûmlar galeyana geldi. Hapishane yönetimi, kargaşayı silah kullanarak yatıştırmak zorunda kaldı.¹² Mahkûmların bazılarının cinayet suçu nedeniyle içeride olduğu, firar etmeleri halinde bütün vilayetin güvenliğinin tehlikeye girebileceğine dikkat çekildi. Erzurum Valisi Nazım Bey, afet yöneticisi olarak bu hususta hızlı, akılcı, birey ve toplum güvenliğini dengeleyen ve önceleyen bir karar aldı. Muhtemel kargaşanın önüne geçebilmek için mahkûmlardan 81 kişinin jandarma müfrezeleri vasıtasıyla Trabzon'a sevk edilmesi için izin istedi. Dâhiliye Nezareti, valiliğin önerisini, durumun acilliği nedeniyle haklı buldu ve Trabzon Valiliğine de emir göndererek, söz konusu mahkûmları Gümüşhane sınırında teslim almak üzere çalışma yapmasını istedi (*BOA, DH.TMIK.M:113/51*). Mahkûmlardan 60 kişi de jandarma ve nizamiye askerlerinin gözetiminde iki kafile halinde Erzincan'a sorunsuz bir şekilde sevk edildi (*BOA, DH.TMIK.M:114/8; BOA, DH.MKT:2561/114*). Öte yandan hafif suçlardan ötürü içeride olan ve cezasının üçte birini çeken 31 mahkûm için af çalışması başlatıldı. Adliye ve Dâhiliye nezaretleriyle yapılan görüşmeler ve ardından çıkan padişah iradesiyle; yeniden bir suça bulaşmaları halinde mükerrer işlemler hakkındaki kanun hükmünün uygulanacağı ve iki kat ceza verileceği hususu nasihat edilerek teyit ettirilmek kaydıyla (*BOA, DH.MKT: 2561/1149*) söz konusu mahkûmlar, affedilerek şartlı salı verildi (*BOA, BEO: 1749/131101*).

Esasen Vali Nazım Bey'in, mahkûmlarla ilgili süreci yönetme stratejisi oldukça önem arz ediyordu. Teorik olarak afet ve kriz dönemlerinin, yoksulluk, suç ve diğer bir takım sosyal sorunları tetikleyeceği kabul görmektedir (Sementelli 2007: 506). Nazım Bey, bu bilinçle hareket ederek hem mahkûmların can güvenliğini sağladı hem de başka şehirlere nakil yöntemini kullanarak topluma yansiyabilecek potansiyel tehditleri ortadan kaldırmayı hedefledi. Böylece cinayet suçlarının yol açacağı tedirginliğin önüne geçerek, bölge asayişini güvence altına aldı.

¹¹ "geçen hareket-i arz esnâsında bozulan ve zâten gayr-i muntazam olan Erzurum şehri sokaklarının tanzîm ve tesviyesi ve tathîrât ve tanzîfâtı memlekete hidmetle sıhhat-ı umûmiyenin muhafazası maksadıyla Erzurum amele-i mükellefesinin beş seneliğine belediyeye terki hakkında..." (*BOA, DH.MKT: 909/59*).

¹² "harekât-ı arzîyenin temâdi-i vukû'u hasebiyle mahbûsîn isti'mâl-ı silâha mecbûr edecek derecede eser-i galeyân göstermekte..." (*BOA, DH.TMIK.M: 113/51, v.1*).

Yunus Özger

Netice itibariyle Nazım Bey'in direktifleriyle oluşturulan heyet-i keşfiye-i fenniye kurulunun çalışmalarıyla, depremin Erzurum şehir merkezindeki bütün etkileri ortaya çıkarılmış oldu. Öncelikle hasarlı eğitim kurumları, ibadet mekânları, askeri ve idari binalar netleştirildi. Ardından tamirat, onarım ve yeniden inşa planlamaları yapıldı. Diğer taraftan hasarlı askeri yapıların detayları ortaya çıkarıldı. Tahliye işlemleri başlatıldı ve askerler geçici olarak kışla meydanlarında tutuldu (BOA. İ.HUS:91/55). Yaklaşan ağır kış koşulları, askerler kadar evleri yıkılan halkı da tedirgin ediyordu (BOA, DH.MKT:2556/114). Afet yönetiminin yeniden yapılanma ve rehabilitasyon safhasında bu sorunlar ele alınacaktı. Bu tür süreçler, devlet yetkililerinin liderliğinde ve halkın desteğiyle aşılacaktı (Tyagi 2010:11). Bunun için yardım kampanyaları düzenlendi.

Yardım Kampanyası ve Onarım Faaliyetleri

Kasım ayında soğuk ve kışın egemen olduğu, belirli aralıklarla yoğun kar yağışının yaşandığı ve Ramazan ayının yaklaştığı bir dönemde yaşanan deprem, Erzurum halkını zor durumda bıraktı. Edinilen acı tecrübeyi en iyi şekilde yansıtanlar, Erzurum posta ve telgraf idaresinin yönetici ve çalışanlarıydı. Müdür İbrahim Bey ve personelin müştereken imzaladıkları bir yazıda, durum şu şekilde özetlenmişti: “ müthiş surette devam eden deprem, bizi evsiz bıraktı. Diğer resmi daireler, deprem nedeniyle işlemlerine ara vermişken, bizler sürekli görevdeyiz. Ailelerimiz, buzların ortasında açıktadır. Soğuğun şiddetli tesiri, hepimizi tedaviye muhtaç bir hale getirdi. Yalnız kömüre kifayet etmeyen maaşlarımızın birkaç misliyle ancak yapılabilecek baraka tedarikinden aciziz. Şiddetli sefaletle daha doğrusu mutlak ölüme (mevt-i muhakkaka) maruz kalan çoluk çocuğumuzun ciğer parçalayan feryat iniltilerine tahammül kalmadı...” (BOA, BEO: 1749/131102).

Gerçekten de mevsimin kış ve hava koşullarının ağır olması, kriz masasını en çok zora sokan etkenlerdi. Öncelikle çözülmesi gereken mesele, kışlaları hasar gören askerler ile evleri yıkılan halkın mesken sorunu idi. Nazım Bey, bu süreçte de iş bölümüne gitti. Vali muavinin başkanlığında bir komisyonu baraka inşası için görevlendirdi. Yardıma muhtaç olanların işlerini de naib efendi başkanlığında başka bir komisyona bıraktı (BOA, BEO: 1745/130829). Yapılan hesaplamalara göre, yıkılan evlerin veya büyük hasar almış hanelerin yeniden onarım ve inşası için ivedilikle 12.000 liraya ihtiyaç vardı. Bu nedenle valilik, Dördüncü Ordu Müşirliğinin de talep ettiği baraka yapımına biran önce başlanılmasını istiyordu. Bunlar için gerekli kaynak tahsisi, Erzurum Valiliğinin bütçe imkânlarını aşıyordu. Bu nedenle Nazım Bey, meseleyi başkente taşımak zorunda kaldı. Saray başkâtipliği de aynı kanaatte olup, toplanacak ilk Meclis-i Vükelada meselenin ele alınacağını bildirdi (BOA, İ.HUS:91/55).

Vali Nazım Bey, bir yandan resmi bütçe kanallarıyla kaynak tahsis etmeye çalışırken, diğer taraftan yardım kampanyaları düzenlenmesine önyak oldu. Depremzedelerin yiyecek ve içeceklerinin karşılanması, yıkılan evlerinin yeniden veya tamir yoluyla inşası için önce vilayet dâhilinde yardım toplandı. Organizasyon için kendi başkanlığında iane komisyonu

1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim Stratejileri

kuruldu (BOA, ŞD:1525/1). Komisyona en üst düzey komutanı, müftüyü, gayrimüslim murahhasları, halk temsilcisi kişileri dâhil etti. İkinci gün ilk etapta 500 liraya yakın para topladı (BOA, BEO:1745/130829). Toplanan yardım paraları, komisyon marifetiyle defterlere kaydedildi ve vilayet idare meclisinin denetimi altında faaliyetler icra edildi. Tanzim edilen defter, daha sonra Dâhiliye Nezaretine gönderildi. Bunun haricinde Erzurum Valiliği, İstanbul'dan da destek istedi. Talep edilen 12.000 lira gelmeyince, yeniden yazışma yapıldı (BOA, DH.MKT:2574/107). Ardından sorun çözüldü. Hükümet, toplanılan yardım paralarının Erzurum'a sevkinde posta ücreti alınmaması kolaylığını getirdi.¹³ Komşu vilayetler de kampanyaya bigâne kalmadı. Trabzon vilayetinde toplanan 367 lira Erzurum iane komisyonuna sevk edildi (BOA, DH.MKT: 2561/84).

Nazım Bey, ilgili kurumlarla resmi yazışmalar yaparak kaynak tahsisi sorununu çözmeye çalıştı. Dâhiliye Nezareti, depremzedeler ve yardıma muhtaç durumda olanların bir an evvel iskânlarının sağlanması için gerekli olan barakaların süratle inşasına başlandı. Harcamalar iane akçesinden yerine konulması şartıyla Erzurum Ziraat Bankasındaki yol (tarik) nakdi bedeli kaleminden, 100 bin kuruşun mal sandığına gönderilmesi yoluyla finanse edilecekti. Ayrıca yakın vilayetlerden 150 bin kuruş, hazine aracılığıyla Erzurum'a sevk edilecekti. Diğer taraftan İstanbul'da teşekkür etmiş olan iane cemiyeti de belirli bir oranda destek verecekti (BOA, DH.MKT:2558/104). Böylece temin edilen finansal kaynak ile Erzurum sakinlerinin ve kışmaları tahrip olan askerlerin barınma ihtiyaçları giderilecekti.

Erzurum valiliğince toplanan ve Trabzon vilayetinden gönderilen paralar, depremzedelerin ianesi ve baraka inşası için harcandı. Ancak toplanan veya gönderilen para yetersizdi. Acil ihtiyaçlar için en azından 10.000 lira gerekiyordu. Depremde büyük hasar alan Ermeni kilisesinin tamiri için de 300 liraya ihtiyaç vardı. Erzurum hapishanesi binasının yeniden yapımı için 3.200 lira gerekiyordu (BOA, DH.MKT:2594/99). Depremde kısmen yıkılmış olan kilise ve manastırların tamiri için Erzurum'daki Fransız konsolosu da tamir yapılması talebinde bulundu. Bu yapılardan birinin duvarı yıkılmış, diğerlerinin sıvaları dökülmüştü (BOA, DH.MKT:2599/25).

İnşasına karar verilen evler ve kamu binalarının yeni bir depremde zarar görmemesi için önleyici tedbirler de alındı. Bu bağlamda yeni yapılacak taş binaların, duvarlara belirli aralıklarla hatıl adı verilen yatık ahşap çatkılar konularak sağlamlaştırılması istendi. Ancak Erzurum yöresinde ormanların azlığı nedeniyle bu hatılların nereden temin edileceği bir süre sorun oldu. Nihayetinde ihtiyaç duyulan kereste ve ağaç ürünlerinin Rusya cihetindeki ormanlardan getirilmesine karar verildi. Kış mevsiminin başlaması nedeniyle, odunların nakliyesinin kızaklarla sürüklenerek yapılması kararlaştırıldı (BOA, DH.MKT:2571/59). Padişah II. Abdülhamid, kerestelerle birlikte silah kaçakçılığı yapılabilme ihtimaline dikkat

¹³"iâne akçesi olarak postahânelere tevdi olunan emânâtın ücret ahzı lâzım gelemeyeceğinin beyânına ibtidâr..." (BOA, DH.MKT: 463/27, v.2).

Yunus Özger

çektı ve buna riayet edilmesi şartıyla altı ay süreyle vergi muafiyetini onayladı.¹⁴ Bunun yanı sıra Erzurum Valiliği, depremzedelerin kendi evlerinde yapacakları onarım ve yenilemeyi teşvik için devletin bir sene boyunca inşaat vergisinden muafiyet getirmesini talep etti.¹⁵ Nazım Bey'in Dâhiliye Nezaretine ve oradan da aynen Şurayı Devlete gönderilen talep yazısında; mezkûr hususta vergi alınması halinde zaten afetzede olan ahalinin bir kat daha zarar edeceği hususuna dikkat çekildi. Halkın zarurete düşmesine ise padişahın rıza göstermeyeceği ifade edildi (BOA, ŞD:1522/11). Gerçekte Sultan II. Abdülhamid buna razı olmadı ve Mart 1902'de teklifi onayladı.¹⁶ Böylece Nazım Bey, halktan yana bir tavır sergileyerek meseleye yaklaştı ve istediği iznin verilmesi için padişahın merhamet duygusuna atıfta bulundu. Diğer yandan tüccarın Rusya taraflarındaki ormanlardan getirecekleri kereste için altı ay gümrük vergisinden muafiyet getirildi (BOA, BEO:1797/134755).

Vali Nazım Bey, bir yandan yardımları koordine ederken diğer taraftan bu yardımlar üzerinden oluşturulan olumsuz propagandalarla mücadele etti. Aviraper isimli Ermenice haftalık yayın yapan gazetenin (BOA, DH.ŞFR:277/116), depremin istihkamlardaki bilançosu haberi tekzip edildi. Gazetenin Erzurum istihkâmında deprem zararının 1.590.000 lira civarında olduğu ve bunu Dördüncü Ordu Müşirliğinin başkente bildirdiği iddiasına karşı Nazım Bey, *lehü'l-hamd mezkûr istihkâmda öyle küllî hasar vukû'unun aslı olmayıp* şeklinde cevap gönderdi (BOA, DH.MKT: 2596/73). Benzer biçimde yardımların dağıtımıyla ilgili haberler için açıklama yaptı. Şimdiye kadar gönderilen ve gelecek olan yardımların, herhangi bir cins ve mezhep ayrımı yapılmaksızın bütün ihtiyaç sahiplerine eşit olarak dağıtıldığını beyan etti.¹⁷ Ermenilerin yakın bir zamanda Erzurum'da ihtilal çıkaracağı şayiasının dolaşımında olduğu bir dönemde,¹⁸ Vali Nazım Bey'in bütünleştirici açıklamaları, krizin derinleşmesini engellemeye yönelikti. Sonraki yıllarda yapılan yazışmalara bakıldığında, yardımların yerine ulaştığı ve ihtiyaçları karşıladığı anlaşıldı. Öyle ki arta kalan 56.151 kuruş, yeniden inşa ettirilen sanayi mektebine aktarıldı (BOA, BEO:2557/191733).

Askeri barakaların inşasında sarf edilen kerestenin ücretlerinin ödenmesi ise uzun bir zaman aldı. 1904 senesi başında hala ödenemeyen 169.672 kuruştan ötürü yazışmalar yapılıyordu (BOA, Y.MTV:254/113). Kriz masası, bu hususta adeta sınıfta kaldı. Ödenemeyen

¹⁴ "ve bu meyânda esliha idhâline meydan verilmemesine pek ziyâde i'tinâ olunması şartıyla ..."
(BOA, İ.RSM:15/17, v.4).

¹⁵ "resme tâbî' bi'l-cümle hâne ve mesâkinin bir sene müddetle inşâ'ât resminden affına..." (BOA, DH.MKT:2573/4).

¹⁶ "Erzurum'da kâin akârdan mâ'adâ bi'l-cümle hâne ve mesâkinin üç yüz on yedi teşrîn-i sânisî ibtidâsından i'tibâren bir sene müddetle inşâ'ât resminden afvı husûsu..." (BOA, İ.DH:1394/27, v.4).

¹⁷ "hareket-i arzîyenin ibtidâ-yı zuhûrundan beri bilâ-tefrîk cins u mezheb kâfe-i ahâliye mu'âvenet edilmekte ... bi'l-cümle musâbîn müsâvî sûrette nâ'il-i âtûfet olmak üzere..." (BOA, Y.PRK.UM: 57/10, v.2).

¹⁸ "bu günlerde Ermeniler tarafından îkâ'-ı ihtilâl olunacağına dâ'ir iki Ermeni'den rivâyeten arz u ihbâr vâki' olmuş olup..." (BOA, TMIK.M:115/7, v.1).

1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim Stratejileri

paralardan ötürü sorunlar yaşandı. Meseleye bu nedenle Seraskerlik makamı müdahil oldu. Dördüncü Ordu Müşirliğinin önerileri doğrultusunda çözüm arayışı başladı ve istihkâm inşaatlarının zarar görmemesi için devreye girdi. Ödenemeyen ücretlerin yarısının 1904 yılı, öteki yarısının ise gelecek senenin istihkâm bedelinden ödenmesini önerdi. Ancak Yedinci Fırka Komutanlığı, söz konusu barakalardan idadi mektebindekilerle, Firdevsoğlu kışlası barakalarında, koşulları tamir edilmekte olan topçu 19.alay efradının ikamet ettirildiğini söyledi. Hatta 800 askerin kalabileceği dört adet barakanın da havanın etkisiyle her geçen gün tahrip olduğunu bildirdi. Seraskerlik, bunların ya uygun fiyatla isteyenlere satılması ya da söktürülerek enkazının satılması ve elde edilen meblağın ödeme için kullanılması gerektiğini ifade etti. Bütün bunlar yapıldıktan sonra hala ödenecek meblağın kalması halinde, istihkâm bedellerinden verilmesini istedi. Dördüncü Ordu Müşirliğinin önerisi, Seraskerlikçe makul karşılandı. Barakalardan ihtiyaç fazlası ve boşta olanların önerildiği şekliyle değerlendirilmesinde bir beis olmadığını ve saraydan izin alındığı takdirde bu şekilde uygulama yapılabileceğini söyledi (BOA, Y.MTV: 254/113). Padişah'tan izin alındığına dair bir belgeye rastlanılmadı ve meselenin nasıl çözümlendiği net olarak tespit edilemedi. Ancak diğer taraftan depremzedelere yardım edenler çeşitli rütbe ve nişanlarla ödüllendirildi.

Depremzedelere Maddi Destek Verenlerin Ödüllendirilmesi

Erzurum Valisi Nazım Bey, depremzedelerin ihtiyaçlarının giderilmesi için yoğun gayret gösterenlerin ödüllendirilmesi için harekete geçti. Böylece afet yönetiminin önemli bir aşamasını daha hayata geçirdi. Bir kısmı valilik personeli ve muhtemelen kriz masası çalışanlarından oluşan listeyi 16 Ocak 1902'de Dâhiliye Nezaretine sundu. Buna göre, vali muavini İbrahim Bey ile vilayet mektupçusu Ali Rıza Efendi'ye ikinci rütbeden mecidiye nişanı verilmesini teklif etti. Defterdar Zihni Efendi'ye üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı, nüfus nazırı Mehmed Efendi ve sıhhiye müfettişi Şerif Efendi, nafıa başmühendisi Çopas Efendi'ye üçüncü ve polis ikinci sınıf komiseri Hüsrev Bey'e dördüncü rütbeden mecidiye nişanı takılmasını istedi. Belediye reisi Şerif Efendi'nin ise terfi ettirilerek ula sınıf-1 sanisine yükseltilmesini, bidayet mahkemesi hukuk reisi Nail Efendi'nin saniye sınıf-1 sanisi rütbesine terfi ettirilmesini talep etti. Dâhiliye Nezareti, bu teklifleri uygun bularak 21 Ocak 1902'de Sadaret makamına gönderdi (BOA, DH.MKT:2578/41). Böylece afet anında çalışanlar, devlet tarafından takdir edilmiş oldu. Erzurum Vilayet Meclisi, bir ay sonra İstanbul'a yeni taltif önerileri sundu. Bu defa listede bölge eşrafından Mühürdanzade Ahmed Bey'e dördüncü rütbeden Osmanlı nişanı, vilayet meclisi azası Tefvik Bey'e yeniden salise rütbesi ve yine yörenin muteberlerinden Çilingiryan Asador Efendi'ye rabia rütbesi verilmesini istedi (BOA, DH.MKT:2594/35). Böylece sadece bürokratları değil aynı zamanda toplumun farklı kesimlerini de taltif ederek entegrasyonun sağlanmasına katkı sundu. Nazım Bey, yaptığı bütün çalışmalarla afetin büyük bir felakete dönüşmesini engelledi.

Yunus Özger

Sonuç

Öngörülemeyen ve önlenemeyen bir doğal afet olan depremin tarihsel gerçekliği bu araştırmayla bir defa daha ortaya konuldu. Şehrin yöneticilerine afetin felakete dönüşmemesi için büyük görevler düştüğü görüldü. Bu bağlamda Erzurum Valisi Nazım Bey'in deprem anı ve sonrasında yaptığı bütün icraatlar değerlendirildi. Nazım Bey'in faaliyetlerine genel olarak bakıldığında, planlı ve koordineli biçimde krizi yönettiği anlaşıldı. Öncelikle şehrin mülki amiri olarak olay anında soğukkanlı davranarak, ahalinin heyecanını teskin etti. Şehrin bütün mahallelerini gezdi, yıkılan ve zarar gören mekânlarda yerinde gözlem yaptı. Günümüzde modern bilimin gereği, oluşturulan uzman kurumlar misali fenni keşif heyeti kurarak, hasar tespit çalışması yaptırdı. Evleri yıkılan depremzedelere çadırlar dağıttı. Ardından baraka inşası için çözüm arayışları başlattı. Bu süre zarfında ihtiyaç sahiplerine ücretsiz ekmek, yakacak ve gıda yardımında bulundu. Bütün bunları komisyonlar vasıtasıyla yönetti. Afetin yol açtığı mali krizi aşmak için öncelikle vilayet imkânlarını devreye soktu. Yetersiz kaldığında başkentle yazışarak, ilgili bakanlıklardan destek istedi. Öte yandan günümüzde de yapıldığı üzere, felaket anında devlet-millet kaynaşmasını sağlamak üzere depremzedeler için yardım kampanyaları organize etti. Gönderilen paraları, kendi başkanlığında kurduğu iane komisyon aracılığıyla dağıttı. Şehirdeki bütün cami, mescit, medrese ve mekteplerin hasar tespitini yaptırdı. Hasar durumlarına göre değerlendirdi ve ağır hasarlıların derhal onarılması için harekete geçti. Askeri kışlalar için azami gayret gösterdi. Askeri barakaların inşaa sürecini, dördüncü ordu komutanlığıyla koordineli biçimde yürüttü. Büyük oranda zarar gören hapishanedeki mahkûmları, yakın vilayetlere tahliye ettirerek, muhtemel firarların önüne geçti. Galeyanı çeşitli müdahale yöntemleriyle yatıştırdı.

Nazım Bey, genel olarak bakıldığında afet anı ve sonrası süreçte afet ve kriz yönetiminde büyük başarı gösterdi. Daha çok günümüzde dikkat çekilen afet öncesi hazırlık aşamasına dair herhangi bir çalışması tespit edilemedi. Komutayı ele alışı, halkla doğrudan temas ve iletişimi, ilk yardım faaliyetleri, organizeli çalışma prensipleri onu afet yönetiminde başarılı kılan icraatlardı. Öte yandan toplumsal kargaşaya yol açabilecek, olumsuz propagandaları suhuletle yöneterek farklı toplumsal kesimlerin birlikteliğini güçlendirdi. Gerek yardımların dağıtımını, gerek onarım ve inşaa süreçlerinde, yine toplumsal sınıfların beklentilerini dikkate alarak yaptığı uygulamalar, felaket anlarında yaşanması muhtemel toplumsal ayrışmanın önüne geçti. Bu tavrı, depremde yararlılık gösterenlere verdiği ödüllerde de sergiledi. Böylece kolektif bilinç oluşturarak, toplumsal dayanışmanın sürdürülmesini sağladı.

KAYNAKÇA

- Cevzililer, Erkan, Ali Servet Öncü. 2013. "Erzurum Valisi Mustafa Nazım Bey'in Vilayetteki Çalışmalarına Dair Raporu (1905)". *History Studies* 5(1): 71-88.
- Kyoo-Man Ha. 2020. "Disaster Management: From a one-sided approach to an inclusive system". *Environment Systems and Decisions* 40: 403-412.
- Özer, Çağlar, Erdem Bayrak. 2021. *Köprüküyü Depremleri Jeofizik (Sismolojik-Sismotektonik) Raporu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Deprem Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sementelli, Arthur J. 2007. "Toward a Taxonomy of Disaster and Crisis Theories". *Administrative Theory and Praxis* 2 (4): 497-512.
- Tozlu, Selahattin. 2001. "Erzurum Tarihinde Depremler". *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri 22-23 Mayıs 2000*. İstanbul: Globus Dünya Basımevi.
- Tyagi, Aditi. 2010. "Need for Paradigm Shift in Approach to Disaster Management". *The Indian Journal of Political Science*, 71 (1): 9-23.

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babialı Evrak Odası (BEO): 1726/129447, 1745/130829, 1749/131101, 1749/131102, 1749/131110, 1749/131173, 1752/131382, 1770/132695, 1797/134755, 2557/191733.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalem (DH.MKT): 463/27, 909/59, 2556/114, 2558/104, 2561/113, 2561/114, 2567/78, 2569/57, 2570/82, 2570/102, 2571/59, 2573/4, 2574/107, 2578/41, 2578/123, 2594/35, 2596/28, 2596/73, 2598/123, 2599/25.

Dahiliye Şifre Kalem (DH.ŞFR): 273/88.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M): 113/51, 114/8, 114/27, 115/7.

İrade Adliye ve Mezahib (İ.AZN): 47/36.

İrade Askeri (İ.AS): 45/45.

İrade Hususi (İ.HUS): 91/55, 91/61, 95/32.

İrade Dahiliye (İ.DH): 1388/11, 1394/27.

İrade Rüsumat (İ.RSM): 15/17.

Yunus Özger

İrade Ticaret ve Nafia (İ.TNF): 10/40.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT): 591/15, 600/3, 617/23.

Şura-yı Devlet (ŞD): 1522/11, 1525/1.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV): 223/34, 254/113.

Yıldız Perakende Evrakı-Umum Vilayetler Tahrirât (Y.PRK.UM): 56/94, 56/130, 57/10, 64/29.

